

ПРОМЕНА КУЛТУРЕ ДЕМОКРАТИЈЕ од циљева према средствима

Сажетак: У раду се разматра процес претварања демократије у инструменталну вредност. Један од основних циљева демократије био је да друштвене и политичке сукобе решава мирним а не ратним средствима. У политичкој стварности долази до промене значења појма демократије. То се именује као промена културе демократије. Указује се на Токвилову анализу добрих и рђавих страна америчке демократије. Наводи се седам карактеристика инструментализације демократије. У закључку се подвлачи потреба критичког односа према демократији.

Кључне речи: демократија, култура, средство, циљеви

Људско друштво је скуп малих и великих заједница које се међусобно разликују превасходно културним обележјима - језиком којим говоре, боговима у које верују, обичајима којима се прилагођавају, традицијама које поштују, установе којима владају. Из тог шаренила људских култура издвајају се државе, створене у различита времена и од различитих народа. Историја зна за мале и велике државе. Глобална и регионална организација света увек је била у рукама великих сила или великих држава. Оне су својом војном силом диктирале правила понашања малих народа и држава, а најчешће средство за успостављање државног господарења био је рат. Међутим, у главној улози нису били мале и ве-

лике државе већ само велике државе. Оне су се међусобно сукобљавале за господарење над мањим државама и народима без власти државе.

Историја је структурирана као борба народа и држава за *богатство и моћ* владања. Та два појма објашњавају основне узроке свих досадашњих ратова. Није се ратовало што један народ или његова политичка елита не подноси психолошки и морално други већ из разлога увећавања материјалног богатства и ширење власти или контроле уз помоћ власти над другим народима и државама.

Ратна историја. Погледамо ли новију историју света лако ћемо закључити да су државе ратовале међусобно и због прерасподеле колонија и поделу „интересних сфера”. Афрички континент је до Другог светског рата био сав расцепкан на колонијалне зоне.

Увећавање материјалног богатства и ширење политичке моћи покретачке су силе историје. Психосоцијално језгро људске природе је борба (нагон) самоодржања и воља за моћ (доминацијом над другим). Ова индивидуалнопсихолошка слика људске природе једнако важи и на плану социјалне психологије. Националне заједнице се конституишу око борбе за привредно богатство и расподелу моћи а држава је највиши облик организације управо таквог богатства и моћи.

Вредности правде, слободе и морала такође су имале своје место у покретачким силама историје, али не тако одлучно као политичка моћ. Снага ових вредности се манифестовала у националноослободилачким ратовима и променама државних структура. Међутим, рат је опет био једно средство да се ове социјалне и индивидуалне вредности остваре, при чему није било извесно да се те вредности неће трансформисати у нове облике стицања богатства и политичке моћи.

Богатство и моћ структурирају људско друштво - теза је коју брани највећи број социјалних мислилаца (Смит, Вебер, Маркс). У оквиру појединачних друштава богатство и моћ се остваривала средствима насиља и консензуса, док је у спољнополитичким односима тај инструмент био рат као основно средство у стицању богатства и моћи једних држава над другим државама и народима.

Ако бацимо овлашни поглед на историју људског друштва прво што ћемо запазити јесте чињеница да један рат смењује други рат.

Египатска држава из 2000 година п.н.е. ратује са освајачима из Азије; Персија покорава Вавилон 500 п.н.е.; Грци колонизују обалу Средоземног мора у VIII п.н.е.; Грчки полиси ратују између себе (Пелопонески рат IV п.н.е.); Персија осваја Малу Азију, Месопотамију, Палестину, Египат VI п. е.; У III п. н. е. Александар Македонски осваја средњу Азију и Западну Индију.; Римска империја је ратовима ширила своје границе; Византија осваја територије у VI веку.; Ратовима се шири Арапска држава у VII веку; Франачка држава и Карло Велики ратују за велику франачку државу.; Турци Османлије ратују против Византије и балканских Словена од XIV до XIX века; Руска држава (Кијевска кнежевина) пада под налетом Монгола у XIII веку; У XVIII веку Русија, Аустрија, Венеција ратују против Турске; Ратују Америка и Енглеска 1775 - 1783., Наполеон Бонапарта осваја Европу и креће на Русију 1804.- 1814.

У XX веку су забележени најстрашнији ратови по материјалним и људским последицама - први и други светски рат. Други светски рат, који се завршио пре само педесете година, на катастрофалан начин је потврдио Хитлерову намеру да уз помоћ сила осовине овлада целим светом. А само двадесет година раније завршен је Први светски рат са истим али по обиму мањим последицама.

Историјски и политички судећи, ратови су били оружаном средством за покораване слабијих држава и народа од стране мањих. Од XV века ово средство се допуњава репертоаром *колонијације*. У јужним деловима Европе (касније и у западним) зачиње се пројекат путовања према новим (непознатим) деловима света. Најпре Шпанци, Португалци и Италијани а касније Холанђани и Британци организују експедиције за откривање и покораване нових континената. Васко де Гама, Кристофер Колумбо, Америго Веспучи откривају нове земље и нове могућности богаћења и ширења политичке и културне моћи. Мотив путовања био је економски и сазнајни. Јуриш на колоније био је мотивисан увећавањем богатства а не филантропијом и просвећивањем. Осваја се Аме-

рика, Јужна Америка, Африка и Азија. Од XV до XX века утемељује се однос колонијализма између држава западне Европе и осталог дела света који је у својој основи био мотивисан увећавањем богатства и моћи над природом и људима. Немерљиву корист је извукла западна Европа уз позитивно „култивисање” колонизованих народа.

Историјске чињенице допуштају закључак: разумевање западноевропске историје и историје света није могуће мимо две структурне карактеристике – ратови (и колонијализам) као основна средства увећавања богатства и политичке моћи. Разуме се Европа је имала и друго лице, лице историјског пута слободе и стваралаштва, које у овом раду мора остати изван анализе.

Заокрет ка демократији. После свих негативних искустава које су ратови са собом носили, савремени развијени-технизирани свет се суочио са проблемом новог усклађивања потребе за богаћењем, стицањем политичке доминације и адекватних инструмената за остваривање таквих вредности. У том односу циљева и средства једно је било извесно: потреба за богаћењем је неискорењива из историјом обликованог људског друштва. Немогуће је замислити човека и друштво који се не би материјално развијали и који не би тежили привредном просперитету. Живети то значи увећавати материјално богатство. Кључно питање које се поставило у нашем времену је: каквим средствима заменити ратове и колонизацију а да циљеви остану исти.

Власт и систем доминације немогуће је елиминисати из структуре људских и друштвених односа. Мотив да се демонстрира власт над другим је делом конститутивни део људске природе, али потреба за владавином произлази и из организације друштвених делатности. Без власти друштвени живот би се преточио у хаос. Неко мора да управља пословима заједницама. Власт у породици, власт у предузећу, власт у школи, власт у цркви, власт у држави. Може ли свет бити без власти? Не може. Питање је само ко ће да влада и каквим средствима.

У сусрету са темељном структуром људских и друштвених потреба савремени политички ум је афирмисао као глобалну вредност демократију као облик владавине. Искуство америчке демократије је показало да се богаћење и политичка моћ лако оства-

рује у демократији и да за њихово остваривање нису потребни унутрашњи ратови.

После Другог светског рата Западна Европа приступа разним облицима интеграције како би избегла конфликте ратног типа. У тим процесима основно политичко средство је демократија. Међутим, раст богатства и политичке моћи не може се одржати у границама било које заједнице - у природи богатства и власти је да се шири. Ту закономерност су запазили политички мислиоци модерне епохе Шарл Монтескије и Адам Смит.

Два пута демократије - апологија и критика. Мисао демократије увек је у свом средишту имала идеју права и слободе појединца у односу на државу. Заправо, недемократско схватање државе као (не)правној сили изнад друштва и човека, оспорава се од стране мислилаца демократије једнакоправношћу државе и њених грађана. Да би држава била демократска и да би се обезбедило мирно решавање сукоба, неопходно је јемство права на избор представника власти, право на политичко организовање, слободни и поштени избори, слобода изражавања и информисања, итд. Оваква одбрана демократије остаје на декларативном нивоу. Слободе и права, које су ваздух сваке демократије, користе се за неке циљеве. Чему избори, ако се не очекује нека друштвена, економска или културна последица.

Велики и мали ратови током историје, били су средство да се нека добра освоје и да се прошири моћ владања. Критиком ратова, одбацује се само средство структурног друштвеног односа, али не и претпостављени циљ – проширење богатства и моћи унутар државе али и између држава. Демократија, по садржају појма, напушта рат као средство али не може да остави по страни тежњу за богаћењем и моћи. И у тој тачки сусрећемо се са новом политичком функцијом демократије. Некада је била инструмент обарања тоталитарних система власти у границама државе, а у савременом друштву је инструмент освајања света од стране најразвијенијих демократских држава. Од националне бриге, она постаје међународна тема.

Кључни обрт у савременом друштву - снажна међународна дипломатија демократије и људских права, уследио је 1989. година. Демократија је промовисана у средство за решавање економ-

ских и политичких конфликта а не рат. Ту је кључ модерног појма демократије. Све оно што се раније постизало уз помоћ рата али уз огромне жртве сада се остварује помоћу демократских институција. Неће се оружјем напасти држава која се опире економској и политичкој доминацији, већ ће се разним демократским средствима принудити на тако нешто. Користе се економске санкције, вишеслојне блокаде, притисци на политичке представнике, понижавање политичара и народа, медијска харанга, психичко исцрпљивање а све да би елита власти „међународне демократије” остварила свој циљ. На границе демократије указао је Харолд Ласки у књизи *Слобода и држава* примедбом да ако Британији недостаје нафта она ће ратовати да би ту потребу остварила.

На крају XX века евроамеричка политика уверава свет да ће демократија потиснути ратове и друге облике политичког и економског насиља међу народима и државама. Та демократија је опијена својим економским успехом и сања о светском демократском миру. Значи ли то да ће историја стати? Нипошто. Кратко искуство демократског царства после 1989. показује да је овај облик власти само језичка игра за прикривање структурног устројства света - борба за увећавање материјалног богатства и моћи. Кроз демократију се наставља борба за подвлашћивање малих народа и држава. Демократија је најподеснији облик наступања за усређивање света а фактички да одржи и увећа моћ и богатство већ моћних и богатих – појединаца, друштвених класа, нација, држава.

Упркос најновијег тријумфализма демократских идеолога и политичара, појам и пракса демократије имали су своје унутрашње и спољашње критичаре. Унутрашњи критичари били су и јесу они мислиоци који су прихватили демократију као политичку вредност али су откривали и њене недостатке.

Тако, још од старих Грка демократској власти се приговара да управљање државом препушта просечним људима. У њој је важан број, а то је пут у владавину (не)компетентне већине. Маса није способна да артикулише опште добро у држави, већ то препушта демагозима и недовољно поштеним политичарима. Платон је, подсетимо, запазио да претеривање у једнакости и слободи води демократију у тиранију и анархију, Аристотел је открио важну

улогу демагогије у демократији, Токвил тиранију већине, Кин је савремену претњу демократији нашао у медијском либерализму. Макс Вебер није демократију дефинисао као власт народа већ власт вође који бира следбенике а потом се бори за поверење грађана.

Модерни теоретичари демократије (Р. Дал, Н. Бобио, Ц. Кин) истражују дисфункционалне елементе демократских установа. Грађанске демократије су по њиховом суду суочене са кризом легитимитета, а Џон Кин сасвим експлицитно закључује: „Данас се у сржи свих демократских режима крије клица деспотије” (1996: 74). Кин је до овог закључка дошао луцидном анализом више облика мешања државе у област јавног мишљења. Тако, држава располаже ванредним овлашћењима - (цензура), наоружаном тајношћу - (војска и полиција), лажима, државним оглашавањима, корпоративизмом. Појаву нарастања политичке власти која није одговорна грађанима нити подлеже владавини права, Кин именује као демократски Левијатан. У недрима новог Левијатана крије се „невидљива моћ” (Бобио) или „власт под окриљем ноћи” (Кин).

Демократија не може да спречи дилентатизам, вољу за влашћу и неодговорност. Најозбиљнији приговор демократији је у њеној отворености за политичко добро и зло и слабој заштити од противника демократије. Она другим речима дозвољава властито укидање. Оно што би требало да буде врлина демократије јавља се као њена мана. До наших дана води се расправа о парадоксу слободе и толеранције. „Слобода мисли и слобода расправе су главне либералне вредности којима одиста није потребно било какво оправдање” (Попер, 1. књига 131). Још увек, међутим, није јасно да ли у таквој слободи има места за мишљења која се залажу за антидемократске вредности али користе демократска средства. Идеја да државом треба да управљају стручњаци, политички мудраци а не обични грађани није демократска идеја. Национално хомоген пројекат власти новца, сепарације - припремају се у демократији. Диктатуре се могу појавити и у демократском систему.

Токвил је открио једну велику истину о демократији. Насупрот онима који су у принципу већинске воље народа налазили камен темељац ове власти, Токвил је у пракси већине открио ве-

лике могућности тираније над мањином. Није међутим само реч о већинском одлучивању већ и о притиску већинског мишљења које „ствара страховит обруч око мисли”.

Демократији се упућује приговор да храни личне сујете на рачун интереса заједнице. Ово је озбиљан приговор демократији: борба за власт често потискује целину државних и националних интереса.

Бројни мислиоци су утврдили да је демократија са политичком институционализацијом током XIX века ујединила два опречна социјална и политичка процеса - ослобађање човека али и његово усамљивање. Са тог становишта за концепт демократске едукације од посебног је сазнајног значаја расветљавање јачања индивидуалзма и егоизма у социјалној стварности. Ову антрополошку тенденцију уочио је Токвил. „Тако демократија не само да брише у сваком човеку сећање на претке него му скрива и потомке, а и одваја га од савременика, непрестано га враћа на њега самог и прети да га најпосле свега затвори у његово осамљено срце” (1991: 458). Токвилова критичка мисао о демократији је подстицајна за наш проблем. Он је запазио да психолошки чиниоци имају не ретко већи значај у практичном животу од рационалних погледа. „Демократија је склона да се повија и за осећањима више него за расуђивањима, да ради задовољења какве тренутне страсти напусти неки дуго промишљен наум” (Токвил, 1991: 200). Из оваквог односа политичког разума и политичке емоционалности произлазе одређене последице. Закони су подложни брзим променама са променом изабране власти, а тренутне потребе се претпостављају дугорочним плановима за будућност. „да ућуткају тренутне потребе и да савладају страсти у име будућности”. (Токвил, 1991: 350)

У XX веку проблеми демократије су проширени. На такав развој демократске мисли и праксе утицала су три фактора: продор манипулативних потенцијала са демократијом, раст конфликтности у вишенационалним државама и нагли размах електронских медија са интересима оснивача.

Драстичан пример манипулације откривамо у чињеници да фашисти и стаљинисти нису одбацивали демократију као властиту политичку вредност. Мусолини је чак тврдио 1937. да су једи-

не две праве демократије на свету Немачка и Италија. У овим државама, по његовим речима, „постоје снаге и организације које служе народу”. (Црњански о националсоцијализму, 1990: 21) Стаљинисти су пак говорили да они граде „демократију за радничку класу”.

Политички захтеви малих нација у оквиру вишенационалних држава стављају на велики испит управо демократске институције. Показало се да класично већинско одлучивање није подељено за национално хетерогене државе. Решење политичких конфликтности је умерено према консенсуалној концепцији демократије али и то, показало се, није најсрећније решење. Уочи XXI столећа, демократија се налази на великом искушењу: да ли ће постати саучесник у енормном порасту националних држава у свету?

Најзад, демократија није отклонила сва ограничења монопола над информисањем. Тржишни либерализам није успео да спречи манипулације и кривотворења обавештавања грађана (Кин, 1996). На ту тенденцију указао је и Рајт Милс у књизи *Знање и моћ*. У односу на либерални капитализам, када су појединци изражавали властита мишљења, у савременом друштву масе у коме појединац прима информације из центара моћи „јавност је само колективност појединаца препуштених масовним средствима комуникације”. (1966: 40)

Савременим проблемима демократије треба додати и огромну улогу новца у политичким и јавним пословима. Негде више, негде мање, новац је постао основна полука свих демократских радњи и одлука. Новац је мајчино млеко политике, вели једна америчка пословица. Избор политичких представника нације не зависи од квалитета политичке личности колико од финансијске подршке коју има. То другим речима значи да онај ко има паре, пресудно утиче на избор личности и политичких идеја које се заступају. Парама се лобира, парама се купује кауција за затвор, дакле, моћ новца одређује однос према праву као и однос према одлукама. Није правна и морална заснованост одлука у темељу политике већ снага новца.

Поред ових наслеђених проблема, стратегија образовања и васпитања за демократију суочава се са стално актуалним пита-

њима: како реаговати на недостатак интересовања за јавне послове? Како се борити против страха или недостатка храбрости? Како појачати одговорност? Како ублажити деспотизам јавног мњења?

Облици инструментализације демократије. Циљ је историјски: покорити непокорне земље, учврстити остварене зависности. За освајање непокорених народа користе се средства демократије. Појам непокоран народ означава просто неукљученост у неки војни савез или неку економску, политичку интеграцију а да се при том не противи нити прети постојању тих савеза.

Употреба демократије се користи за економско освајање и политичко подвлашћивање оних народа и држава који не припадају западној Европи (ЕУ). Тај метод начелно одбацује силу (али не увек) и директне војне окупације. Ради се о томе да се циљеви остваре невољним средствима.

1) Демократско освајање рачуна са неколико правних и политичких инструмената. Први је оквир ОУН као међународни параван за испостављање захтева и забрана „недемократским државама”. Дobar пример за кампању УН против СР Југославије налазимо у резолуцији Трећег комитета за људска права од 16. децембра 1997. године. У тој резолуцији тражи се од владе СР Југославије да поштује људска права на Косову, да успостави демократске институције на Косову, да отвори просветне, културне научне институције косметских Албанаца.

Приговори оваквој резолуцији се могу ставити са становишта чињеничке веродостојности, важећих међународних докумената о људским правима које је усвојила Југославија и необична пракса да овакве резолуције подржавају земље које и саме не признају мањине у својим земљама.

2) Други начин империјалне употребе демократије експлоатише *апстракцију појма демократије*. Довољно је да нека политичка елита из евроамеричког дела света упуту критику другим државама да се „не придржавају међународних стандарда о демократији” или да је „поштовање темељног начела демократије камен темељац приступа ЕУ” или да је потребно „да пуни спектар политичких снага узме учешће у институционализованом животу земље” и да таквим језиком отвори широко поље маневрисања.

Оваквим језиком се прикривају интереси и жеље оних који узурпирају значења демократије.

3) *Критика стања људских права* је упоришна тачка наступања глобалне демократије. На путу увећавања материјалног богатства и моћи обилато се користе људска права - међународним институцијама, у политичким форумима, у наступима појединачних политичара.

4) Фронт глобалне демократије се препознаје по језику: свако говори у име „међународне заједнице”. Појединци, владине, невладине организације говоре као да су портпароли међународне заједнице. Сваки захтев другој држави језички се легитимише „међународном заједницом”.

5) Говори демократски - поступај недемократски. Овај инструмент показује да демократски империјалисти треба стриктно да се држе слова демократије а у практичним ситуацијама могу да од њега одступе.

6) Дупли стандарди су такође део инструментализације демократије. Ако треба у једној држави ће признати очито недемократске радње а у другој ће одћутати само ако се уклапа у ширење интереса и моћи.

7) Отворено одбацивање демократски изабране власти у некој малој држави један је од инструмената који се користи. Захтева се демократска утакмица али ако су изабрани мимо воље светских демократских центара они ће одбацили изабране критиком или изолацијом. Тражи се демократија али јој се одричу изборни резултати.

Кад су на удару демократски режими (по процедури), какав ли је однос према недемократским државама? Поводом сукоба са Ираком у Америчком конгресу су се отворено захтевали потези извршне власти који ће уклонити Садама Хусеина с власти у Ираку. „Док не избацимо Садама Хусеина из Ирака ми нећемо моћи да контролишемо ту ситуацију”...Ми бисмо морали све да учинимо како бисмо га уклонили с председничког положаја на овај или онај начин”. (Политика, Сукоб у Вашингтону, 6. фебруара 1998.)

Тај најновији хит евроамеричке демократије изразила је била државни секретар у америчкој администрацији (1996-2000) у лондонском „Тајмсу” марта 1998. „САД више не признају поглавље УН о поштовању унутрашњег суверенитета држава”.

8) Али демократија није само утврђена процедура односа међу народима и државама. Лидери демократије посежу за увредама на рачун оних који нису у њиховој игри. Те дрске речи газе елементарно достојанство других народа.

9) Политичка и медијска кампања ширења мржње према непокореним народима такође је инструмент демократског освајања света. Оно што је забрањено унутар државе - ширење верске, расне, националне мржње допушта се у међународним оквирима.

Где је почетак? У Токвиловој теорији. Алексис де Токвил је своју књигу Демократија у Америци писао око 1830. године. После 180. година актуелност његове књиге је неслућена. Овај велики Француз је наслутио будућност америчке демократије - незауштављиво ширење свог схватања живота и човекове улоге у друштву. Данас када водећа супер сила отворено говори о свом владању светом морамо се запитати из ког извора потиче то уверење. Одговор је: из особеног антрополошког темеља америчке демократије.

Какве су темељне вредности човека и друштва цивилизације која има амбицију да управља светом?

Америка је земља без историјског памћења. Чињеница да њена историја почиње од 1607. када су се први исељеници из Енглеске искрцали на обалу „новог света” означава ону полазну тачку од које почиње разумевање духа и стања закона једног народа. Од те године Американац незауштављиво осваја простор континента према Западу и Југу. На том путу они стичу богатство, потискују и истребљују индијанска племена а у циљу бржег богаћења оснивају институцију ропства (увоз црначког становништва из Африке).

Оваква историја Америке морала је имати у својој полазној тачки сасвим одређено схватање човека, његових колективних нарави (менталитета). Без „америчких” психолошких, моралних и социјалних особина личности не би било могућно тако експлозивно ширење досељеника на нове просторе.

Када Токвил запажа да у Америци влада „свеопште кретање” и „грозничав немир” онда он има у виду некакву имплицитну антрополошку претпоставку. Какав је то човек и којим вредностима он стреми?

Основна карактеролошка црта америчког човека, коју Токвил на више места своје књиге подвлачи, јесте страст према материјалном благостању. Оријентација на материјално богаћење је свеопшта. „Сав је свет ту закупљен старањем да се задовоље и најмање телесне потребе и да се обезбеде и најситније удобности у животу”. (стр. 480)

Преокупација личним богаћењем ствара особину похлепности у којој доминира богатство али одмах затим моћ и слава. Материјално богатство тежи власти као инструменту заштите или славе. Љубав према богатству је „у суштини свих поступака Американаца, што свим њиховим страстима даје као неку породичну сличност а њихов приказ убрзо чини заморним” (стр. 560).

Вредност личног богаћења кореспондира са одређеним емоционалним и моралним цртама личности. По Токвиловом запажању Американац је човек „вартених жеља, предузимљив, одважан, а нарочито новатор”. (стр. 343)

Нема сумње да су само овакве особине личности могле да остваре онакав материјални друштвени развитак Америке какав нису успеле старе цивилизације Европе и света. Ако је човек похлепан, опседнут богаћењем, онда то мора бити и „социјални карактер” заједнице. „Све државе Уније понете су истовремено кретањем ка богатству”. (стр. 322) Оне неуморно производе и тргују.

Стицању богатства и благаостања као темељном циљу појединца и заједнице подређена је и вредност слободе. Она је инструмент богаћења. У слободи Американац налази „најбоље оруђе и најсигурнију гаранцију за своје благостање. Они те две ствари воле једну због друге”. (стр. 491)

У демократском друштву људи су равноправни у трци за богаћењем, свака јединка се окреће само себи и својим потребама. Од осталих људи он зна за породицу и евентуално за личне пријатеље. Остале грађане он види иако је стално поред њих „додире их али их не осећа”. Тај појединац који страсно тежи богатству моћи и слави „постоји само у себи и само за себе”. (стр. 634)

Историјски особена психо-социјална и морална структура америчког човека успела је да за два века претекне у економском и војном погледу све државе света. Морамо се стога упитати: куда води такав човек и таква држава? Да ли се страст богаћења може обуздати у границама Америке или она неумитно тежи даљем ширењу и све снажнијем продору на друга континента.

Рађа се једна „индустријска аристократија” какав се никад до сада није појавила. Управо на ту страну, вели Токвил, сви пријатељи демократије „треба непрестано да упиру забринут поглед” (стр. 507). Откуда ова бојазан? Парадоксално али уверљиво Токвил открива у ширењу богатства и благостања „изванредне могућности за успостављање деспотизма”. (стр. 633) Али он одмах упозорава да стара значења тираније и деспотизма ту не одговарају. Нови деспотизам који се темељи на богатству Токвил име-нује новом врстом потчињености, новом старатељском влашћу. Својства новог деспотизма била би у његовој „свеобухватности, а благиости, срозавао би човека без мучења”. (стр. 634)

Незауостављиви егоизам субјекта, његова умреженост у море институција и кидање емоционалне везе појединца и друштва чине онај социјални темељ на коме се подиже „огромна старатељска власт” која бди над судбином слободних равноправних грађана. Таква власт је „апсолутна, свеобухватна до ситница, уређена прописима, далековида и блага”. (стр.634) Нема бруталне силе, тајне полиције већ благе невидљиве апсолутне власти.

Може ли та власт остати у границама Америке? Токвил користи једну аналогију са старим Римом. „Све их гони да овладају морима, као што је Римљане гонило да освоје свет”. (стр. 345) Данас је трговина заменила мора. Хоће ли се поновити судбина Рима?

Страст богаћења и успех у освајању америчког континента формирале су одређене црте америчког ЈА. Они су створили „неизмерно високо мишљење о себи” (стр. 319) Емоционално га испуњава осећање гордости и самољубивости.

Самовеличање Американаца се испољава посебно у односу са другим - неамеричким људима. Он очекује од странца да без устезања преузме слику коју су Американци о себи створили. Кад Американац полази у иностранство, срце му се надима од поноса.

„Стигне у Европу и већ при првом кораку опажа да свет ту баш није толико обузет Америком и њеним становницима колико је он замишљао. То почне да га узрујава”. (стр. 518) Из те емоционалне реакције на однос другог према себи, произилази један тип само-заљубљености који води конфликтности чим дође у додир са другим културама и другим народима.

Токвил сведочи о високом степену нетолеранције према странцима и то на апсурдан начин. Они не подносе критику на свој рачун, а похвале примају у суперлативу. „У додиру са странцима Американци се показују нетрпељиви и према најситнијој покуди, а незајажљиви за похвале. И најмања похвала им годи, али и највећа их ретко задовољи”. (стр. 558) На похвалу да је Америка земља у којој се добро живи и у којој се ужива слобода, Американци одговарају да нема такве земље на свету и да је мало народа који су достојни да уживају слободу.

Ограмна нарцисоидност америчког човека мора да остави последице у комуникацији са странцима. Овај човек у комуникацији полази од претпостављене хијерархије вредности а не од њихове плуралности и релативизма. Такав приступ другима видан је као на длану у освит XXI века.

Оријентација на неумерено богаћење производи културолошке последице: потискују се историјом обликоване културне разлике међу народима. У условима доминације једне вредносне оријентације -стицање материјалног богатства, смањују се индивидуалне разлике у идејама, навикама, страстима, склоностима. Токвил запажа ширење униформности. „Разноликост нестаје из људске врсте; исти начин понашања, мишљења и осећања налазимо по свим крајевима света”. (561) Човечанству ће преостати неколико општих појмова о добру и злу, похвали и казни. Слобода и морално суђење ће бити истиснути из историје.

Једна Токвила мисао је профетска. Свет верује да ће нова друштва сваког дана мењати свој лик, а ја се бојим да напослетку не остане сувише непроменљиво при истим институцијама, истим предрасудама и истим обичајима; те да се људски род не заустави и не ограничи, а њихов дух да се не почне вечито само вртети у круг, не стварајући нових идеја; да ће се човек можда исцрпљивати у скученом, усамљеном јаловом кретању, а да човечанство, само гибалући се непрестано, неће напредовати”. (588)

Чему нас може научити Токвилова мисао?

Самоодређење америчких влада као субјекта демократизације света, може се оспоравати Токвиловим аргументима. „Извоз демократије” прети политичком и демократском релативизму света. Тежња да свет постане демократичнији доступна је на нивоу неких основних демократских институција као што су слобода оснивања партија, избори за народне представнике, независни суд. Међутим, све оно што припада националној политичкој култури треба изоставити из процеса глобализације демократије. Промене у политичком животу једне државе треба да буду резултат њеног унутрашњег еволутивног развоја. Било би добро да се, примера ради, шеријатско право замени демократским законодавством али та промена не би била добра уколико би дошла из иностранства. То право је део хиљадугодишње традиције, урасло је у културу исламског схватања казне. Неисламским културама то може изгледати недопустиво, али њихова критика не треба да се заснива на некаквом универзалizmu политичке културе.

Проблем са извозом америчке демократије јесте у томе што су њој иманентне вредности ширења богатства и привреде. Стално увећавати производњу, трговину, богатство - то је основа за успостављање доминације у свету.

Закључак. Црва је вековима била она институција која је помоћу хришћанства стабилизовала слику света. Њена деца и њене књиге су давале свету јединствен склоп смисла. У XIX и XX веку за ову слику света су се отимали либерално-капиталистички плурализам, а у двадесетом веку комунизам и фашизам. У освит XXI века демократија је постала вредност која свету треба да подари смисао.

До демократске епохе човечанства (XIX века) политичке елите и вође су биле „задужене” за богаћење и моћ својих држава. Са демократским поретком, како је показао Токвил, сваки грађанин је стављен у позицију материјалног богаћења и стицања моћи.

Не треба чекати време. Већ сада се показује да и демократија носи у себи велике потенцијале самообмане. Ко може аподиктички да тврди да је демократија синоним слободе, равноправности и истине?

Борци за светски демократски поредак наносиће другима бол и патњу. Они себе перципирају као центар из кога се разлива демократија. Запад је шампион демократије а осталим деловима света је урођена недемократија и нетолеранција. „Велике силе себе успостављају као чуваре међународне правде не на темељу доказане компетентности нити неопазиве исправности него кроз свој политички и војни притисак” (Pearson Raymond, 1983: 138).

Неки идеолози демократског империјализма не устручавају се да отворено проповедају хегемонију у име демократског поретка. У књизи „Велика шаховска табла: америчко првенство и његови геостратешки интереси”, Збигњев Бжежински тврди да, будући је Америка светска сила (војно, економски, технолошки, културно) она треба да одбаци начело равноправности међу народима и државама, начело суверенитета држава, вредност универзалних људских права.

Аргумент за успостављање америчке хегемоније је претпостављен а не фактички: алтернатива је анархија и расуло света. Приговор је да расуло може да уследи и под хегемонијом, а питање је какав је свет претходио америчкој хегемонији.

Какав је могући одговор на изазове „демократског империјализма” који користи средства мира и рата да би остварио своје материјалне и политичке циљеве? Једини рационални одговор може да буде-аргументовано критиковати инструменталистичку функцију демократије. Остали део посла припада политичарима и практичарима.

Литература:

- Аврамовић, З. (1998): *Друго лице демократије*, Београд.
 Аврамовић, З. (2002): *Невоље демократије у Србији*, Нови сад.
 Кин, Ц. (1996): *Медији и демократија*, Београд.
 Попер, К. (1994): *Отворено друштво и његови непријатељи*, Београд.
 Токвил, А. 1991): *Демократија у Америци*, Нови Сад.
 Pearson, Raymond (1983): *National minorities in Eastern Europe 1848-1945*, London Macmilan.

Summary: The author considers the process of transformation democracy in the instrumental value. One of the main goal was - the political and society conflict need resolve by peace, not by war. But in the political reality the concept of democracy change the meaning. This is a culture of democracy. In the second part author deals with Tocqueville book Democracy in the America. There is a list of seven characteristic instrument of democracy. In the conclusion author point out critical relation to democracy.

Key words: democracy, culture, instrument, goals.